

KELÎLE ve DİMNE

man 1973; *Kitâb-i Kelîle ve Dimne* (nşr. Abdülazîm-i Karîb), Tahran 1362 hş.; Ömer Ferruh, *Târih-i Edebe*, I, 51-59; II, 45-47; Y. M. Nawabi, *A Bibliography of Iran*, Tehran 1987, VII, 934-938; Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelîle ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd ÇeviriSİ* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Kelîle ve Dimne'nin Türkçe Çevirileri", *TUBA*, XV (1991), s. 355-377; *Mecmû'a-i Makâlât-i 'Abâbâs İkbâl-i Âştiyâni* (nşr. M. Debîr-i Siyâki), Tahran 1990, s. 136-161; Ali Şelak, *Merâhilu teşâvüri'n-neşri'l-'Arabi*, Beyrut 1991, II, 30-58; A. Christensen, *Irân der Zamân-i Sâsâniyân* (trc. Reşîd-i Yâsemî), Tahran 1373 hş., s. 554-555; B. Gray, "Fourteen-Century Illustrations of the Kalîlah and Dimnah", *AI*, VII (1940), s. 134-140; N. A. Baloch, "The Origin of Kalîlah-wa-Dimnah", *Sind University Research Journal*, I, Hyderabâd 1961, s. 16-21; Nihad M. Çetin, "Arapça Birkac Darb-i Meselin ve Şeyhî'nin Harnâme'sinde İsledigi Hikâyeyen Mense-i Hakkında", *ŞM*, VII (1972), s. 227-243; J. Raby, "Between Sogdia and the Mamluks: A Note on the Earliest Illustrations to Kalîla wa Dimna", *OArt.*, XXXIII/4 (1987), s. 381-398; Ahmed Mehdevî-i Dâmgânî, "Yâddâsthâ-yi ber Kelîle ve Dimne", *Neşr-i Dâniş*, VIII/4, Tahran 1367 hş., s. 22-31; Ahmed Ateş, "İbnülmukâffâ", *İA*, VI/2, s. 865-866.

 ADNAN KARAİSMALOĞLU

KELÎM-i KÂŞÂNÎ

(کلیم کاشانی)

(ö. 1061/1651)

İranlı şair.

ödüllendirdi. 1061'de (1651) Keşmir'de öldü. Şiirin her türünde çok sayıda ürün veren Kelîm daha çok gazelleryle tanınır. Gazellerinin dili açık ve sağlamdır. Kaside ve mesnevilerinin dili de oldukça sade olmakla birlikte ifade bakımından gazelleri kadar mükemmel değildir. Kelîm aynı zamanda edebî sanatlardan ırsâl-i meseli çok kullanmakla da tanınır.

Eserleri. 1. *Külliyyât*. Yaklaşık 10.000'i divanına ait olmak üzere 25.000 beyit ihtiva eder. Kaside, gazel, rubâ' ve kıtlardan oluşan divanı basılmıştır (Kanpûr 1879; Tahran 1354 h./1336 h.). 2. *Pâdşâhnâme*. Şah Cihan'la ilgili olayların şehnâme tarzında anlatıldığı eser *Şahcîhân-nâme*, *Fütûhât-i Şahcîhânî*, *Zafernâme-i Şâhcîhân*, *Şahcîhân-nâme-i Kelîm* adlarıyla da anılır (nûshaları için bk. Storey, I, 572-573).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgîrdî), Tahran 1361 hş., s. 220-223; Lutf Ali Beg, *Äteşkede*, Bombay 1277/1860, s. 246-247; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 686-687; Browne, *LHP*, IV, 258-263; Safâ, *Edebiyyât*, V/2, s. 1170-1183; a.mlf., *Genc-i Sûhan*, Tahran 1339-40, III, 92-101; Şîbî Nu'mânî, *Şî'rû'l-'Acem* (nşr. M. Taki Fahr-i Dâî-yi Gilânî), Tahran 1363 hş., III, 172-191; Storey, *Persian Literature*, I, 572-573; Rypka, *HIL*, s. 726; H. H. Schaeder, "Kelîm", *IA*, VI, 558; Munibur Rahman, "Kâlim Abû Tâlib", *El²* (Fr.), IV, 528-529.

 DÂVUD İBRÂHİMÎ

KELİME

(الكلمة)

Kur'an'da Allah'ın sözü anlamında, ayrıca Hz. İsa'yı tanımlamakta kullanılan terim.

Sözlükte "yaralamak, tesir etmek" anlamına gelen **kelîm** kökünden türetilmiş bir isim olup nahiye "bir mâneye delâlet eden lafîz" demektir. Râğıb el-İsfahânî nahiye isim, fiil, harf ve edat türünden tekil lafızlara kelime denildiğini belirtir (*el-Müfredât*, "klîm" md.). Kelime, herhangi bir zaman sıgasıyla alâkalandırılmadan bir mâneye delâlet ediyorsa isim, mâneye delâletinde bir zaman sıgasına bağlısa fiil, tek başına bir anlam taşıymırsa harftir. Öte yandan alfabetin harflerinden her birine, harflerden oluşan anlamlı bir lafza kelime denildiği gibi bütünüyle bir kelâm, kaside veya hutbe de mecazen kelime olarak adlandırılmıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "klîm" md.).

Bahâeddin İbn Akil, kelimenin "anlamlı bir tek lafîz" şeklinde tanımlıla herhan-

gi bir mâneye delâleti olmayan lafızlardan ve tekil olmasına da kelâmdan ayrıldığını, kelâmin tekil olmayan mânalara da delâleti bulunduğu ifade etmiştir (*Şerh-i İbn 'Akîl*, I, 15). İslâm felsefecileri de bir mâneye ve bu mânanın içinde gerçekleştiği zamana vurgu yaparak kelimeyi "bir zaman dilimi içinde belirli olmayan bir konuya ait mâneye delâlet eden tekil lafîz" şeklinde tanımlamışlar, "yürüdü" kelimesinin geçmiş zamanda herhangi bir kimsenin yürüdüğüne delâlet etmesini de örnek olarak göstermişlerdir (İbn Sînâ, *en-Necât*, s. 50). Mantıkçıl ise kelimeyi "belli bir zamanda belli olmayan bir şeyin mânasına delâlet eden isim veya fiil türünden lafîz" diye tanımlamışlardır (İbn Sînâ, *el-İşârât*, I, 143).

Kur'an-ı Kerîm'de kelime tekil ve çoğul olarak, bazan da isim ve sıfat tamlamalarıyla kırk altı yerde geçmektedir, ayrıca birçok âyette aynı kökten fiil ve isimler bulunmaktadır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "klîm" md.). Kur'an'da kelime öncelikle "söz, kelâm" şeklindeki sözlük anlamıyla Allah'ın söz ve âyetleri, insanların sözleri, hatta onların küfrünü beyan eden ifadeleri için (et-Tevbe 9/74) kullanılmıştır. Öte yandan Allah'ın kullarına yönelik emirleriyle (el-Bakara 2/124) bazı mücizeleri gerçekleştiren tekvîn emirleri de (Yûnus 10/81-82; es-Şûrâ 42/24) kelime ile anlatılmıştır. "Kelimetullah" (et-Tevbe 9/40), "kelimetün tayyibetün" (İbrâhîm 14/24) gibi terkiplerle tevhid inancının esasını teşkil eden kelime-i tevhid ve daha genel olarak Allah'ın insanlığa gönderdiği son din ifade edilmiş (Taberî, VI, 137), "kelimetün habîsetün" (İbrâhîm 14/26; ayrıca bk. et-Tevbe 9/40) şeklindeki terkiplerle de tevhid anlayışına aykırı düşen inanç türlerini kastedilmiştir (Fahreddin er-Râzî, XVI, 69). Ayrıca insanların iman ve küfürle imtihan edilmesi, bazan hemen cezalandırılmayı kendilerine süre verilmesi (Yûnus 10/19; Hûd 11/110) gibi hususlar, âhiret hayatında karşılaşacakları ceza ve mükâfatlara dair İlâhî ilkeler (Yûnus 10/33; Hûd 11/119; ez-Zümer 39/71) "kelimetü'l-fâsi" (es-Şûrâ 42/21) ve "kelimetü'l-azâb" (ez-Zümer 39/19) gibi terkiplerle de teytî olunarak kelime ile ifade edilmiş, başka âyetlerde kimsenin değiştirmeye güç yetiremeyeceği Allah'ın kanunlarına, hükümlerine de kelime denilmiştir (el-Enâm 6/34, 115; Yûnus 10/64; el-Kehf 18/27). Yine Allah'ın peygamberlerine (es-Sâffât 37/171), müminlere (el-Enfâl 8/7) ve Mûsâ'ya tâbi olan İsrâîloğulları'na (el-A'râf 7/137) yardım vaadi, O'nun sınırsız

ilim ve hikmetiyle (el-Kehf 18/109; Lokmân 31/27) Hz. Peygamber'e vahyettiği hususlar yahut onun aracılığıyla tecelli ettirdiği mûcizeler de (el-A'râf 7/158) kelime veya bununla oluşturululan terkîplerle dile getirilmiştir (Fahreddin er-Râzî, XV, 30; İbn Kesîr, II, 266).

Kur'an'da üç yerde Hz. İsa'nın "Allah'tan bir kelime" olduğu ifade edilmiştir (Âl-i İmrân 3/39, 45; en-Nisâ 4/171). Taberî, kelimenin Hz. İsa olduğuna dair İbn Abbas'tan bir rivayet aktarmış, Allah'ın "kün" (ol) emri neticesinde mûcizevî bir şekilde doğduğu için onun "kelimetullah" şeklinde nitelendirildiğini ifade eden farklı rivayetleri de sıralamıştır (Câmi'u'l-be'yân, III, 269-271). Şîr mûfessir Tabersî ise insanların Allah'ın kelâmiyla hidayete erdikleri gibi Hz. İsa ile de hidayete erdikleri için onun kelimetullah olarak adlandırdığına dikkat çekmiştir (Meccâ'u'l-be'yân, II, 742). Fahreddin er-Râzî önceki mûfessirlerin yorumlarına ek olarak Hz. İsa'nın mûcizevî bir tarzda bebekliğinde konuşmaya başlaması, tebliğiyle gerçekleri ifade etmesi ve insanları doğruya yönlendirmesi, kendisinden önceki peygamberlere vahyedilen kitaplardaki ilâhî kelâmla peygamberliğinin müjdelenmiş olması sebebiyle "Allah'ın kelâmi" olarak adlandırdığını belirtmiştir. Râzî ayrıca "bi-kelimetin minhü" ibaresindeki "min" harf-i cerrinin Hz. İsa'nın Allah'ın zâtından bir parça olmayıp Allah'ın kelâmiylababasız olarak yaratıldığını bildiren bir başlangıç anlamı taşıdığını da söyler (Meftâihu'l-gâyb, VIII, 36, 49). Elmalılı Muhammed Hamdi ise telaffuz olunan anlamlı sesler ve yazıların yanında âleme bakıldığından görme duyusu ile zihinde bir tesir meydana getirerek cüzî veya külli bir anlama delâlet eden belli varlıklara da kelime denilebileceğini, Hz. İsa'nın kelime olduğunu da böyle anlamak gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan Elmalılı, "bi-kelimetin minhü" ifadesindeki kelimenin belirsiz olarak kullanılmasının İsa'nın yaratılışındaki gariplik ve tuhaftılaş, bilinen yaratılış tarzına uymayan bir farklılığı, dolayısıyla Hz. İsa'nın mûcizevî bir şekildebabasız yaratılışına işaret ettiğine dikkat çekmiştir. Elmalılı'ya göre kelimenin Meryem'in oğlu Mesîh İsa şeklinde adlandırılması da Hz. İsa'nın hristiyanların tesis anlayışındaki gibi Allah'ın değil ancak Meryem'in oğlu olduğunu vurgular; dolayısıyla İsa'nın kelime olarak Allah'a, oğul olarak ise Meryem'e nisbet edilmesi gerektiğini söyler (Hak Dini, II, 1101-1102). Halbuki Hristiyanlık'ta İsa'nın Tanrı'nın

kendisine hulûl ettiğine, ete kemiğe bürrünmuş ezelî ve ebedî kelâmi (logos) ve tesis anlayışını oluşturan unsurlardan biri olduğuna inanılmaktadır (bk. İSA).

Hâdis kaynaklarında kelime, tekil ve çoğul olarak aynı kökten türetilmiş filî ve isim kalıplarıyla sıkça geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "klm" md.). Hâdislerde kelime "söz, kelâm" şeklindeki sözlük anlamıyla Allah'ın (Buhârî, "Îmân", 12), Hz. Peygamber'in (Buhârî, "Îlim", 30, "Rîkâk", 41; Müslim, "Fezâ'ilü's-sâhâbe", 71), ashabin (Nesâî, "Taftîk", 110) sözleri yanında inanmayanların küfrünü (Buhârî, "Rîkâk", 23; Müslim, "Zûhd", 49; Tirmîzî, "Zûhd", 10) ve münafiğların nifakını (Müsned, II, 286, 390) beyan eden ifadeleleri için de kullanılmıştır. Öte yandan kimseňin değiştirmeye güç yetiremeyeceği Allah'ın kanunları, hükümleri kelime ile de belirtilmiştir (Nesâî, "Cihâd", 42). "Kelimetullah" (Dârimî, "Cihâd", 24; Buhârî, "Îlim", 45, "Tevhîd", 28), "kelimetün tayyibetün" (Müsned, II, 316, 374; Müslim, "Zekât", 56), "kelimetü't-takvâ" (Buhârî, "Îmân", 19) gibi terkîplerle kelime-i tevhid ve genel olarak Allah'ın insanlığa gönderdiği son din kastedilmiştir. Bazi hâdislerde Hz. İsa'nın Allah'ın kulu, resülü, Meryem'e ilkâ ettiği kelimesi (kelimetullah) ve O'ndan bir ruh olduğu ifade edilir (Müsned, V, 314; Buhârî, "Enbiyâ?", 47; Müslim, "Îmân", 46). Bu tür rivayetlerin dışında Habeşistan'a hicret eden sahâbilerin sözcüsü Ca'fer b. Ebû Tâlib'in, Habeş necâşisinin isteği üzerine Hz. İsa hakkındaki kanaatlerini aktarırken onun Allah'ın kulu, resülü, ruhu ve Meryem'e ilkâ ettiği kelimesi olduğu şeklindeki ifadesi de bu bakımdan anlamlıdır (Müsned, I, 203, 461; V, 292). Ebû Ubeyd'in, İsa'nın Allah'ın kelimesi olmasını onun Allah'ın "kün" emri neticesinde var olmasıyla açıkladığı rivayet edilmektedir (Buhârî, "Enbiyâ?", 47).

Dilcilerin kelime, kelâm ve kavîl terimleri arasındaki farklar üzerine yaptıkları tartışmaların dışında kelâm âlimleri arasında kelime, dinî bir terim olarak Allah'ın konuþma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren kelâm sifatına ilişkin tartışmalara konu olmuştur. Kelâmcılar, Allah'ın kelâm sifatının bulunduğu görüşünde birleşmiş olmalarına rağmen bu sifatın mahiyeti, kadîm veya hâdis oluşu ve yaratıklar tarafından iştilmesinin keyfiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüşlerdir (bk. KELÂM).

Öte yandan Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı (halku'l-Kur'an) konusunun müs-

lumanlar arasında itikadî bir problem şeklinde tartışımasının sebeplerinden biri olarak Hîshâm b. Abdülmelik zamanında saray kâtipliği yapan hristiyan ilâhiyatçısı Yuhannâ ed-Dîmaşķî'nin, müslümanlara Hz. İsa'nın ulûhiyyetini kanıtlamak için Kur'an'da onun "kelimetullah" olarak adlandırılmışından hareketle ilâhî kelimelerin, dolayısıyla Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünü ortaya atması gösterilmektedir. Ancak buna Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân gibi Cehmiye ve Mu'tezile âlimleri karşı çıkmışlar, hem kelimetullah olan Hz. İsa'nın hem de ilâhî kelimelerin mahlûk olduğu görüşünü savunmuşlardır (Câhîz, III, 347; İbnü'l-Murtaza, s. 124; ayrıca bk. HALKU'L-KUR'ÂN).

Kelime tasavvufa çeşitli anımlarda kullanılmıştır. Şehâdet âlemindeki varlıkların her biri ilâhî isimdir. Ancak ilâhî isimlerin hepsi kemâiliye insân-ı kâmilde tecelli ettiğinden o bu mânada bir kelimedir. Buna bağlı olarak insân-ı kâmil olan peygamberlerin ve velîlerin hakikatlerine, özellikle de Hz. Peygamber'in hakikatine (hakikat-i Muhammediye) kelime denir. Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabi, peygamberin hakikatlerini anlattığı *Fuşşûsü'l-hikem* adlı eserinin bölüm başlıklarında kelimeyi bu anlamda kullanmıştır. Eserin üzerine bina edildiği terim de kelime yani hakikat-i Muhammediye kavramıdır. Bu bağlamda her peygamberin bâtinî bir kelime olmakla birlikte sahip olduğu hakikat mertebesi farklıdır. Hakikatlerin hakikati yani külli kelime Hz. Muhammed'in hakikatidir. Diğer bütün varlık mertebeleri o kelimededen doğar, varlık sebep ve bilgilerini ondan alırlar. Kelimenin nefesle de ilgisi vardır. Telaffuz edilen kelimeler içimizden gelen nefesin taayyünleri olduğu gibi Allah'ın kelimeleri yani varlıklar, cevher-i vücûd da denilen nefes-i rahmânîn taayyünlerinden ibarettir. Bu mânada taayyün eden mahiyet, ayn, hakikat, varlık gibi her şey bir kelimedir. Bunların bâtinî olanlarına "mânevî / gaybî kelime", zâhirî olanlarına "kelime-i vücûdiyye", mücerred olanlarına "kelime-i tâmmâ" adı verilir. Külli iradein sûreti ve yaratma vasıtasi olan "kün" emrine "kelimetü'l-hazret" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "klm" md.; Lîsânû'l-'Arab, "klm" md.; Kâşânî, *İşlâhâtû's-şûfiyye*, "Kelime" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "klm" md.; Mûsned, I, 203, 461; II, 286, 316, 374, 390; V, 292, 314; Dârimî, "Cihâd", 24; Buhârî, "Enbiyâ?", 47, "Îmân", 12, 19, "Îlim", 30, 45, "Tevhîd", 28, "Rîkâk", 23, 41; Müslim, "Îmân",

KELİME

46, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 71, "Zekât", 56, "Zühd", 49; Tirmizi, "Zühd", 10; Nesâî, "Cihâd", 42, "Ta'bîk", 110; Câhîz, *Resâ'il* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, III, 347; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 269-271; VI, 137; ibn Sînâ, *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beirut 1405/1985, s. 50; a.mlf., *el-İşârât ve'l-tenbîhât* (nşr. Süleyman Dünyâ), Beirut 1413/1992, I, 143; Taberî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Hâsim el-Mahallâtî - Fazlullah et-Ta'bâtabâbâî), Beirut 1406/1986, II, 742; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, VIII, 36, 49; XV, 30; XVI, 69; Bahâeddin ibn Aķîl, *Şerhu İbn 'Aķîl* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beirut 1394/1974, I, 15; ibn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Abdurrahman el-Mar'aşî), Beirut 1408/1988, II, 266; ibnü'l-Murtâzâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 124; Elmalîî, *Hak Dini*, II, 1101-1102; Ebû'l-Alâ el-Afîfi, *Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975, s. 70-79; M. Erol Kılıç, "Fusûsu'l-hikem", *Dâi*, XIII, 231.

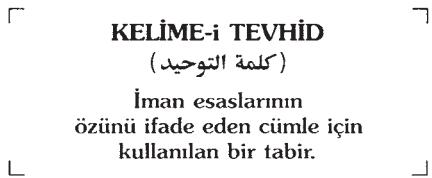

MUSTAFA SİNANOĞLU

KELİME-i TEHVİD

(كلمة التوحيد)

İman esaslarının
özünü ifade eden cümle için
kullanılan bir tabir.

"Zât-ı ilâhiyyeyi zihinde canlandırılabilecek her şeyden beri kılmak" anlamındaki **tevhid** ile burada "cümle" mânâsına gelen **kelimeden** oluşan kelime-i tevhid (**kelimetü't-tevhid**) tabiri Allah'tan başka tanrılarının bulunmadığını ifade eden cümlenin adıdır.

Tevhid inancı hak dinin temelini teşkil eder. İslâm dinine girmek isteyen kimse'nin yapması gereken ilk şey kelime-i tevhidi içtenlikle benimsemesidir. Kelime-i tevhid hayatın birçok safhasında insana telkin edilir. Yeni doğan çocuğa isim konurken kulağına kelime-i tevhid fisıldanır, son demlerinde olan kimseye de kelime-i tevhidi söylemesi telkin edilir.

Kelime-i tevhidin aslı "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" cümlelerinden ibaret olup "Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" şeklinde Türkçe'ye çevrilir. Kelime-i tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuş

tur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla müna-sebetini sağlayan nübûveti vurgulamaktadır. Kelime-i tevhid gramer açısından incelendiğinde önce "lâ" olumsuzluk edatı ile hiçbir tanrıının bulunmadığı, sonra da sadece bir ve gerçek tanrı olan Allah'ın varlığının ispat edildiği görülür. Bu ise tevhid ilkesinde öncelikle şirk sebebîyet verecek inançların geçersiz hale getirilmesi, ardından ispatın gerçekleştirilmemesinin gerektiğini gösterir. Gazzâlî, Allah'tan başka ilâhın bulunmadığına inanmanın imanın kemali için yeterli olamayacağını kaydettikten sonra Hz. Peygamber'in risâletinin önemine deðinir ve nübûveti tasdik etmekle imanın tamamlanacağını belirtir (*İhya'*, I, 120). Bu da Allah'ın varlığına ve birliğine Resûl-i Ekrem'in açıkladığı şekilde inanılması gerektiğini gösterir. "De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı baþlaşasın" (Âl-i İmrân 3/31) meâlindeki âyet bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Kelime-i tevhidle aynı niteliði taşıyan kelime-i şehâdet, İslâmiyet'in Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübûvetinden ibaret bulunan iki temel ilkesini içerdiginden bazı kaynaklarda "kelimeteyi't-tevhîd" ve "kelimeteyi's-şehâde" biçiminde tesniye sîgasıyla anılmıştır (meselâ bk. a.g.e., I, 117). Bu iki ilke bir arada Kur'an'da bulunmamakla birlikte birinci ilke otuz yedi âayette yer almaktadır. Bunların üçü "lâ ilâhe illallah", otuzu "lâ ilâhe illâ hû", üçü "lâ ilâhe illâ ene", biri de "lâ ilâhe illâ ente" şeklindedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "İlâh" md.). İkinci tabir ise bir âayette kelime-i tevhiddeki biçimyle (el-Feth 48/29), iki âayette de unsurlarını Muhammed ile resul kelimelerinin oluşturduğu farklı cümlelerle tekrarlanmıştır (Âl-i İmrân 3/144, el-Ahzâb 33/40). Bir âayette de kendisinden sonra bir peygamberin geleceğini müjdeleyen Hz. Îsâ'nın ifadesinde Resûl-i Ekrem'in Ahmed ismine resul vasfi nisbet edilmiştir (es-Saf 61/6).

Kur'an'da ilim sahiplerinin Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik yaptığı be-

lirtilir (Âl-i İmrân 3/18). Hz. Peygamber bir hadisinde imanı, daha sonra "âmentü" şeklinde ifade edilen altı esas çerçevesinde tanımladıktan başka İslâm'ın ilk ilkesini de kelime-i şehâdete esas teşkil edecek bir cümle ile anlatmıştır (Müs-slim, "Îmân", 2; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16). Resûlullah'ın iman için "inanmak", İslâm için "şehâdet etmek" kavramlarını kullanmasından imanın, dolayısıyla kelime-i tevhidin zihni ve kalbî bir amel, kelime-i şehâdetin ise dil ve ikrar yoluyla icra edilen bir fiil olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdete ilişkin hadisler, ilgili kaynakların başta iman ve tevhid babları olmak üzere değişik bölümlerinde yer almıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "İlâh" md.).

Bazı şarkiyatçılar, kelime-i tevhid ile kelime-i şehâdetin yahudi veya hristiyan menşeli olduğunu ileri sürmüştür. Bu-na göre lâ ilâhe illallah ifadesi II. Samuel'de (22/32) mevcut olup İslâm'a Yahudilik'ten geçmiştir (Rosenthal, s. 18). Aslında bu tür iddialar müsteşriklerin Kur'an ve vahiy hakkında taşıdıkları şüphelerden ileri gelmektedir. İslâm inancındaki kelime-i şehâdet ile Hristiyanlık'taki şehâdeti konu edinen bir araştırmada İslâm'daki kelime-i şehâdetin orijinal olduğu ve bağımsız bir gelişim sürecinden geçtiği belirlenmiştir (Merrill, s. 296). Esasen ilâhî menşeli olmaları sebebiyle her üç dinde de bu kavram ve ifadelerin bulunması tabiidir. Ancak bu konuda ilâhî dinler arasında görülen farklılıklar, son din olan İslâmiyet'in kelime-i şehâdeti ve kelime-i tevhidi Hristiyanlık veya Yahudilik'ten aldığıne değil önceki dinlerin aslı hallerini tam anlamıyla koruyamadıklarını gösterir. Müsteşriklerce ileri sürülen diğer bir iddia da kelime-i tevhid ile kelime-i şehâdette yer alan son peygamberin nübûvetini kabul etmemi bir zaaf olarak değerlendirmeleridir (TA, XXI, 468). Nübûvet inancının tevhid ilkesini zedelediğini söylemek ulûhiyyet ve beşeriyyet statüsünü çok açık bir şekilde belirleyen İslâmiyet için mümkün değildir. Peygamber sadece dinin teorik yapısını pratikte uygulayan canlı bir rehber konumundadır. Peygamber'in tebliğde bulunduğu hemcinsleri gibi beşer olması (el-Kehf 18/110; Fussilet 41/6) onun hakkında ileri sürülebilecek yanlış zanları ortadan kaldırır.

Kelime-i tevhidle ilgili olarak birçok ri-sâle kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı Zerkeşî'nin *Ma'nâ lâ ilâhe illallâh* adlı

Macit Ayral'ın
kelime-i tevhidi
îçeren
cellî sülüs
bir levhası
(Muhibtin Serin
fotoğraf
koleksiyonu)